

Létay Vera

ÖZV. MÁKNÉ VILLAMOSRA ÜL *

Scheiber Hugó: Villamos

Nem kell útlevel, nem kell száz dollár, egy színházjegy áráért bárki csodálatos utazást tehet az egzotikus országba, mely földrajzilag Budapest nyolcadik kerülete és *Fejes Endre* írói fantáziája által határolt területen fekszik. A Homok utca, ahol a *Vonó Ignác* című háromfelvonásos komédia két nagyszerű felvonása játszódik, valóban megtalálható a főváros térképén, de mégse képzelje senki, hogy ha leszáll a huszonnyolcas villamosról, s a Népszínház utcából befordul a

---

* In Létay Vera: *Igent és nemet mondani*. Magvető, 1972.148-151.1.

Homok utcába, végigmegy a leprás vakolatú házak között, bekukkant a dohos kapualjakba, maga is megteheti a különös kirándulást. Ez a törkölyszagú tündérvilág, lumpenproletár eldorádó csak Fejes művészi képzeletének fénytörésében létezik. Vonó Ignác, a hibás kezű altiszt és özv. Mák Lajosné, majdani kétudvaros házfelügyelő csak félig-meddig reális lények, kültelki eleganciájukkal, túrós palacsintás, kisüstis boldogságukkal néhány arasznyira a valóság fölött lebegnek.

A „gyémántszejű tróger” és a csámpás tornacipőjű, lógó liajú nimfa földszintes világszemlélete a történelem nagy változásaiból csupán azt veszi észre, ami ablakukra éppen árnyékot vet, az okok és okozatok bonyolult társadalmi összefüggései kézzelfogható tényékké egyszerűsödnek: jut-e az ünnepi palacsintába elegendő töltelék, s pálinka a mámoros „kibuggyanáshoz”. Szívük nagy, szókincsük kicsi. Legalábbis szókincsüknek az a része, mely a pallérozottabb érzelmeket volna hivatott kifejezni. Amikor érzéseik túlhevülnek, s a mindennapos nyelv otthonos fordulatai már nem képesek felemelkedni a megfelelő hőfokra, meg nem emésztett olvasmányaik szóhasználatát kénytelenek kölcsönvenni; az *Új Idők* irodalmiaskodó, édeskés mondatcikornyáit vagy később az ötvenes évek képzavarral teli politikai zsargonját. A temperamentumos, csupa szív özvegy és a magányos altiszt fergeteges születésnap cirkuszai, összetanult veszekedéseik évtizedeken és különböző társadalmi rendszereken átívelő szertartása olyan elementárisán mulatságos, hogy a kritikus nevében elejti a centimétert, amellyel a színdarab drámai jellegzetességeit lenne kötelessége méricskélni.

A Vonó Ignác két első felvonása valójában életképek sorozata, miként a *Rozsdatemető* és a *Mocorgó* színpadi

változata is az, de a képek étellel teliek, s ez megszerkesztett dramaturgiai feszültségeknél szilárdabban fogja össze a játékelemeket. Fejes mintha tudatosan *Hemingway* receptjét követné: a modern író feladata, hogy húsleveskivonatot készítsen a valóságból. Az OTI-tanácsos néhány leereszkedő, korlátolt mondata – miközben Vonó Ignáccal cipőjét tisztíttatja – talán többet érzékeltet a keresztény kurzus szellemiségéből, mint más író harminc éves társadalmi regénye. A darab emellett ritka jó szerepeket kínál a színészeknek, és a Madách Színház Kamaraszínháza kihasználta a lehetőségeket; három főszerepét három eszményi színész játssza. *Kiss Manyi* özv. Mák Lajosné alakítása, *Garas Dezső* Vonó Ignáca és *Mensáros László* OTI-tanácsosa egyaránt művészi remeklás, oldalakat lehetne írni mindegyikükről, oldalakat, melyek sajnos nem állnak rendelkezésünkre. *Kerényi Imre* kitűnő rendezése jól eltalált hangütéssel a naturális kifejezés fölé emelte a darabot (segítette ebben *Siki Emil* különös hangulatú, szedett-vedett tárgyakkal épített díszlete is), és sikerült tolmácsolnia mindazt a komikumot, költészetet és szomorúságot, melyet Fejes színműve magában rejt.

De térjünk most egy kanyarodással a kényesebb kérdésre, mert mindaz, amit eddig elmondtunk, két felvonásra vonatkozik, s mint említettük, a Vonó Ignác esetében háromfelvonásos műről van szó. Vonó Ignác sorsának groteszk tragikuma, hogy elkésett reflexekkel és elkésett lehetőségekkel éli át a történelmet. Az ő nyomorúságos, altiszi sorson vett kései, torz elégtétele: a szocialista társadalom körülményei között hazudja magát arisztokratának, büszkén és boldogan vállalva az ezzel járó „megaláztatásokat”. Szakít Máknéval, s az előkelő származású – egykori apáca – feleség

és nemesi barátai lecsúszott társaságában elégedett békében tölti napjait, mígnem az ötvenhatos események feje tetejére állítják a dolgokat, s csialk a szovjet ágyúk teremtik meg számára ismét a lehetőséget, hogy az ijedt proli-lét helyett továbbra is nyugodt ex-arisztokrata életét folytathassa. A komédiai csavar pokoli. Csak éppen írói megformálása nem hiteles.

A hajdani hercegek, grófok, országgyűlési képviselők barátságának árnyék-dicsőségéért cserébe, a második felvonás végén özv. Mákné valódi királyságot kínál szerelmének: kétudvaros házmesterséget, tetemes lift- és kapupénzzel. Mákné tökéletes józansággal méri fel a helyzetet. „Egy rossz mondat, puff, a földön heversz...” „Utánad nyúl a primitív szegénység, az ezerszer áldott nyolcadik kerület.” Fejes írói megoldásai nem képesek megcáfolni e nagyon is reális jóslatot, és elhithetni, hogy a volt OTI-, jelenlegi SZTK-altiszt nem lepleződik le az első, vagy mondjuk, a harmadik napon anélkül is, hogy özv. Mákné villamosra ülne és becsengetne az új, franciaerkélyes, apácás lakásba. Úgy látszik, az író az arisztokrácia világában kevesebb biztonsággal mozog, mint az „ezerszer áldott nyolcadik kerület” meghitt légkörében, s amilyen megkapóan eredeti figurák józsefvárosi teremtményei, olyan sztereotip kabarészerepek a politikai bosszúterveket forraló Csatáry gróf, a kardigánokat kötő szépfiú, a szünet nélkül habzsoló tisztelendő vagy a nemiség és az alkohol felszabadult közönségességében hirtelen meghempergő Mater Terézia.

Amikor özv. Mákné vadonatúj rókaprémek kabátjában, frissen ondolált frizurájával, átvillamosozott szeretett Józsefvárosából egy idegen és ellenséges világba – a kerület

határát átlépve, Fejes tündéri realizmusát, groteszk költészetét is maga mögött hagyta.

Kár volt özv. Máknének villamosra ülnie.